

Олег ПОТАПЕНКО,

канд. пед. наук, доцент,

доцент кафедри педагогіки,

Криворізький педагогічний інститут

ДВНЗ «Криворізький національний університет»

Вікторія ІВАНОВА,

канд. пед. наук, доцент,

доцент кафедри педагогіки,

Криворізький педагогічний інститут

ДВНЗ «Криворізький національний університет»

З ІСТОРІЇ РОЗВИТКУ ТЕОРІЇ УПРАВЛІННЯ ОСВІТОЮ

Сьогодні відбуваються радикальні зміни в багатьох сферах суспільного життя і особливо зростає роль грамотно побудованої організації освіти, а педагогіка, з науки допоміжної, якою вона часто була в минулому, поступово перетворюється на пріоритетний напрямок наукового розвитку. Провідні ідеологи освіти (Б. Гершунський, С. Ніколаєнко) приходять до висновку про майбутню глобальну педагогізацію людського співтовариства, яка передбачає втілення педагогічних ідей у всі сфери суспільного життя, головним чином ґрунтуючись на актуальній необхідності для людини ХХІ століття постійно вчитися й займатися самоосвітою протягом буквально всього життя [1, с. 9]. Але реалізація пріоритетної ролі освіти можлива тільки за умови її ефективного функціонування в суспільстві, а це, в свою чергу, ставить на чергу денну реформування системи управління освітою.

Безперечний зв'язок шкільної освіти з суспільством вимагає від дослідників, які займаються проблемою управління освітою, ґрунтовного вивчення всього накопиченого досвіду. На думку Дж. Д'юї, будь який поступ у напрямку нових ідей і їх запровадження так чи інакше викликає повернення до ідей і практики минулого [2, с. 19]. Такий підхід допомагає виявити загальні тенденції, властиві даній проблемі, а також безперечний зв'язок і спадкоємність різних теорій і концепцій для її подальшого вирішення. Особливо це стосується розробок у галузі управління освітою.

У філософському розумінні «управління» – це функція високоорганізованих систем (біологічних, соціальних, технічних), які виникли природнім (еволюційним), або штучним шляхом, що забезпечує їх структурну цілісність, підтримання заданого режиму діяльності, реалізацію програми досягнення мети. Найбільш загальними функціями управління вважають: підтримку та оптимізацію системних характеристик, свідомий вплив на внутрішні й зовнішні (по відношенню до системи) процеси, створення різноманіття, регулювання й урахування причинно-наслідкових зв'язків [3, с. 144].

Питання становлення й розвитку загальної теорії та практики управління досліджувалися у працях багатьох вітчизняних і зарубіжних учених (М. Альберт,

Б. Андрушків, Д. Валовий, І. Вернадський, Б. Гаєвський, Дж. У. Дункан, І. Коропецький, М. Мескон, Ф. Тейлор, А. Файоль, Ф. Хедоурі, Ф. Хміль). У науковій літературі дослідники виділяють два рівні досліджуваної проблеми: перший – це керівництво освітніми закладами; другий – діяльність педагогів і вчителів з управління освітнім процесом, самоуправління й взаємодії із учнями та студентами. Теорія та практика управління освітою має кілька аспектів:

- теорія управління освітніми закладами (В. Загвязінський, Ю. Конаржевський, М. Поташник);
- система управління освітою, пов'язана з необхідністю пошуку шляхів її розвитку й прийняття стратегічних і оперативних рішень (Б. Гершунський, В. Маслов. С. Ніколаєнко);
- оптимізація освітнього процесу (Ю. Бабанський, Л. Даниленко).

У цілому аналіз наукових досліджень, присвячених розвитку теорії і практики управління, дозволяє виділити такі історичні періоди: *стародавній* (з 9-7 тис. до н.е. й орієнтовно до XVIII ст.), *індустріальний* (з кінця XVIII ст. до початку XX ст.), *систематизації й інформації* (з початку XX ст. і до нашого часу) [5, с. 33-35].

Стародавній період вважається найбільш тривалим і характеризується накопиченням досвіду управління, яке ще не було виділено в самостійну галузь знань. Сократ проголосив принцип універсальності управління як специфічної форми професійної діяльності. Платон прийшов до висновку, що управляти державою повинні закони, але в силу їх абстрактного характеру було б непогано, щоб за виконанням справедливих законів наглядали політики, професійно підготовлені до цієї справи [4]. Система виховання, за Аристотелем, повинна контролюватися державою й дбати, перш за все, про загальнодержавні інтереси. Хоча стародавній період у науковій літературі часто представляється механічним накопиченням управлінського досвіду, але він містить по-справжньому якісні теоретичні розробки практики управління. Таким яскравим прикладом може слугувати класно-урочна система організації навчально-виховного процесу в школі, розроблена Я. Коменським.

Індустріальний період пов'язує теорію і практику управління з індустріальним розвитком суспільства. Людину-виконавця було виокремлено як фактор ефективності виробництва, запропоновано ідеї гуманізації управління виробництвом, визнано необхідність навчання й покращення умов праці й побуту працівників (Р. Оуен); здійснено аналіз різних форм розподілу праці, схарактеризовано обов'язки управлінців (А. Сміт) [5, с. 34].

Такі зміни в суспільному розвитку й виробництві, потреба в грамотних робітниках й освічених інженерах безумовно позначилися на ситуації з освітою, де збільшується кількість шкіл, учителів, і учнів, ускладнюється процес управління школами. К. Ушинським було зроблено висновок, що існують три основні напрями в діяльності школи: адміністративний, навчальний і виховний, а ефективність навчально-виховної роботи в першу чергу залежить від успішного розв'язання адміністративно-організаційних питань [7, с. 89]. Поступово

з'являється тенденція виокремлення управлінських директорських функцій із систематичного викладання, а це, в свою чергу, викликало появу помічників директорів, які виконували функції завідувачів навчальною частиною. Саме такі фактори сприяли створенню державних органів управління системою освіти (Міністерство народної освіти в Російській імперії 1802 р.), що виробляли державну політику в галузі освіти.

Початком визнання управління самостійною галуззю наукового дослідження науковці вважають 1911 р., коли вийшла з друку праця американського інженера Фредеріка Тейлора «Принципи наукового управління». Чисельні теоретичні дослідження в цьому напрямку призвели до виникнення п'яти основних наукових шкіл: наукового управління, адміністративної (класичної), людських відносин, поведінкових наук, кількісного підходу. Перші спеціальні дослідження, присвячені управлінню школами, з'явилися в нашій країні у 20-30-х роках минулого століття (М. Іорданський, М. Веселов). У цих працях було розглянуто широке коло питань школознавства: програми, методика виховання й викладання окремих дисциплін, шкільна гігієна, приміщення й зовнішня обстановка школи. Згодом стало зрозуміло, що не варто змішувати управлінські питання школознавства з проблемами дидактики й теорії виховання.

Найбільш повно використання теоретичних розробок в галузі управління можна знайти в науково-педагогічній діяльності А. Макаренка. У керованих українським педагогом виховних закладах було успішно розгорнуто експериментальну роботу з організації навчально-трудової діяльності вихованців, налагоджено справжнє виробництво необхідної країні складної техніки. Комунари не лише заробляли кошти на власне утримання, а й одержували немалі на той час кишенькові гроші, надавали матеріальну допомогу, оплачували ложу в Харківському театрі [6, с. 179]. Звертає увагу схожість підходів, які застосовував педагог-експериментатор до організації системи колективного самоврядування, з школою наукового управління. Особливо це стосується висновків про необхідність зацікавлення працівників у результатах їх роботи, врахування людського фактору й шляхів покращення загального стану працівників.

Також ідеї А. Макаренка співзвучні з висновками школи людських стосунків (відносин), що стосується важливої ролі соціально-психологічних та емоційних потреб людини, гуманізації людських стосунків у процесі виробництва. Він також розглядав організацію людей як певну соціальну систему, назвавши її колективом і надавши їй форму учнівського самоврядування, при цьому людям, у межах даної системи, вкрай необхідні потреби у піклуванні та співробітництві. Організація суспільно-корисної трудової діяльності комунарів спиралася з висновку про важливу роль активності, самостійності, ініціативності, коли творчий потенціал людини розкривається через її співпрацю з іншими членами групи (колективу), а весь результат керівництва такою діяльністю заснований на спільності інтересів вихованців і вихователів (працівників і менеджерів), їх співробітництві.

Спільні ідеї також можна знайти зі школою поведінкових наук, яка приділяла головну увагу налагодженню міжособистісних стосунків у процесі виробництва. Випереджаючи на кілька десятків років висновки Д. Мак-Грегора про підвищення результатів діяльності за рахунок зростання активності кожного індивіда, А. Макаренко вже у 20-х роках розробив закони (принципи) колективного виховання (паралельної дії, перспективних ліній) і реалізував їх під час організації трудової діяльності комунарів. Так звана теорія «У», яка стверджує, що праця для людини є абсолютно природним заняттям, кожна людина здатна до самоврядування й самоконтролю, прагне взяти на себе відповідальність, охоче зорганізується і творчо виконує свої функціональні обов'язки, набагато раніше офіційної її розробки була втілена А. Макаренко у концепції розвитку дитячого колективу.

Виходячи з нашого історико-педагогічного екскурсу можна зробити висновок про довгий і складний шлях, який пройшла теорія і практика управління освітою від шумерської школи-едуби до сучасних теорій і концепцій, які намагаються максимально оптимізувати освітній процес, зробити його ефективним і наближеним до нагальних потреб людини і суспільства. Саме тому сучасна українська освіта більше зорієнтована на власні історико-педагогічні традиції, європейські та світові цінності, які дозволяють органічно поєднувати різні підходи у розробці теорії і практики управління освітою.

Цей історико-педагогічний досвід наполегливо пропонує нам пошуки в напрямку децентралізованої, національно зорієнтованої, гуманістично спрямованої освіти, єдино спроможної вирішити проблему формування особистості на демократичних засадах, а також підготовки кваліфікованих кадрів для всіх галузей суспільного життя.

Список використаних джерел

1. Гершунский Б. С. Философия образования для XXI века / Борис Семенович Гершунский. – М. : Совершенство, 1998. – 622 с.
2. Д'юї Д. Досвід і освіта / Переклад з англійської Марії Василечко. – Львів : Кальварія, 2003. – 84 с.
3. Новая философская энциклопедия : в 4 т. Т. 4 / Институт философии РАН // [под ред. В. С. Степина]. – М. : Мысль, 2010. – 736 с.
4. Платон. Государство / Сочинения : в 3-х т. Т. 3 // [пер. с древнегреч. А. Ф. Лосева, В. Ф. Асмуса]. – М. : Мысль, 1971. – 687 с.
5. Рогова Т. В. Персоналізований підхід в управлінні педагогічним колективом школи / Тетяна Володимирівна Рогова. – Харків : Нове слово, 2006. – 300 с.
6. Українська педагогіка в персоналіях : у 2 кн. Кн. 2 : [навч. посібник] / [за ред. О. В. Сухомлинської]. – К. : Либідь, 2005. – 552 с.
7. Ушинский К. Д. Избранные педагогические сочинения : в 2 т. Т. 2 / Константин Дмитриевич Ушинский. – М., 1954. – 735 с.